

ANNA STRODE

Latvijas Universitāte, Latvija

ADRESĀTI 17. GS. RĪGĀ SACERĒTAJĀ
LATĪŅU KĀZU DZEJĀ

Īss kopsavilkums

Okazionālās dzejas rašanos Rīgā 17. gadsimtā sekmēja Eiropas humānisma strāvojumi, kas Livonijā parādījās jau 16. gadsimtā līdz ar baznīcas reformāciju. Šeit dzīvojošie vācu literāti par godu ģimenes svētkiem vai nozīmīgiem notikumiem sacerēja dzeju, t. sk. kāzām, sveicot jaunlaulāto pāri. Svinīgajam brīdim veltīto dzeju radi, draugi un kolēģi iespieda nelielās grāmatiņās, kurās dažkārt tika ietverti pat vairāki desmiti izvērstu kāzu dzejoļu.

Rakstā aplūkota 17. gadsimtā Rīgā sacerētā latīņu kāzu dzeja (*carmina nuptialia, epithalamia, hymenaeus*), skaidrota tās vieta kāzu kontekstā un analizēti dzejas adresātu (līgavaiņa un līgavas) pieminēšanas un uzrunāšanas veidi.

Atslēgvārdi: adresāti, līgavainis, līgava, kāzu dzeja, Rīga, 17. gadsimts.

17. gadsimtā okazionālās dzejas sacerēšanu, tās savdabību un tematisko daudzveidību Livonijā sekmē gan vēsturiskie notikumi, kas norisinājās Livonijas teritorijā 16.–17. gadsimtā, gan Eiropas humānisma strāvojumi.

Humānisms ir brīva, atklāta un apzināta cilvēku darbība kultūras jomā, kur prasība pēc cieņas pret indivīdu ir saistīta ar visas cilvēka dabas, viņa radīto vērtību apstiprināšanu un vēlmi aizstāt hierarhiski organizēto viduslaiku garīgo sistēmu ar individuālismu. Termins *humānisms* cēlies no latīņu valodas vārda *humanitas* (cilvēcīgums, cilvēkmīlestība), kas gan apzīmē sociālo tikumu un individuālās izglītības ideālu, gan arī izvirza augstākās cilvēciskās esības normas (Rubenis 2000, 191).

Humānisma ietekmē rakstnieki, kas iepriekš pārsvarā rakstīja par reliģiskām tēmām, tagad pievērsās daiļliteratūrai un, koncentrējot uzmanību uz indivīdu, vairāk attēlo personīgās dzīves notikumus.

Līdz ar humānisma uzplaukumu atdzimst interese par antīko pasauli un literāro mantojumu. Uzmanība tiek pievērsta seno grieķu un romiešu tekstu jaunatklāšanai un studēšanai, interpretēšanai un ideju

un vērtību asimilācijai (Mann 2004, 12). Paralēli antīko tekstu izpētei tiek radīts ievērojams apjoms jaunu tekstu – pārņemot citur Eiropā raksturīgās tendences, līdzīgi kā Vācijā, arī Livonijā dzīvojošie vācu literāti, sacerot okazonālo dzeju,¹ ģimenes svētkos vai nozīmīgos notikumos apsveic gan sabiedrībā pazīstamas personas, gan kolēģus. Starp šiem apsveikumiem ir arī 17. gadsimtā latīņu valodā sacerētā kāzu dzeja (*carmina nuptialia, epithalamia, hymenaeus*), kas ietverta vai nu okazonālās dzejas krājumos ar nosaukumu *sylvae/silvae*, vai arī iespiesta atsevišķi. Atspoguļojot vienu no kāzu dzejas aspektiem – dzejas adresātu (līgavas un līgavaiņa) uzrunas un pieminēšanas veidus, rakstā sniegts ieskats 17. gadsimtā Rīgā sacerētājā latīņu kāzu dzejā.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā atrodas 349 (pavisam 7025 rindas) kāzu dzejoļi latīņu valodā – līdz šim netulkoti un maz pētīti. 17. gadsimta sākumā Rīgā tos iespiedis otrais pilsētas tipogrāfs Gerhards Šrēders (*Gerhard Schröder*, ?–1657). Kāzu dzejas iespieddarbu saturs veidots gan individuāli, gan kolektīvi. Dzejoļu apjoms svārstās no 2–6 rindiņām īsākajos dzejoļos² līdz 160 rindām garākajos,³ bet vairākums ir 10–20 rindas.⁴ Dzejoļu skaits lielā mērā ir atkarīgs no adresāta atpazīstamības. Rīgā 17. gadsimtā vienām kāzām veltīts no 1 līdz 20 vai nedaudz vairāk dažādu autoru dzejoļu. Salīdzinoši tas ir niecīgs skaits pretstatā epitalāmiju kolekcijām, kas sacerētas angļu karaliskajām ģimenēm. Piemēram, princeses Elizabetes Stjuartes (*Elizabeth Stuart*, 1596–1662) un Pfcaldas Fridriha (*Fridrich Falcký*, 1596–1632) kāzām 1613. gadā tika sacerēti 230 epitalāmiji⁵; Anglijas karaļa Čārlza I Stjuarta (*Charles I*, 1600–1649) un Henrietas Marijas (*Henriette Marie*, 1609–1669) kāzām 1625. gadā sacerēti 129 dzejoļi; Anglijas karaļa Čārlza II (*Charles II Stuart*, 1630–1685) un Braganšas Katrīnas (*Catarina de Bragança*, 1638–1705) kāzām 1662. gadā – 75 dzejoļi (Tuftē 1973, 4). Tas ir loģiski, jo nav salīdzināms Livonijas un seno angļu dzimtu dižciltības līmenis un starptautiskā atpazīstamība.

Autori okazonālās dzejas sacerēšanā izmantoja teorētiku norādītos tematus (*τόποι*), līdzības, epitetus, tradicionālos laba vēlējumus, ierastās stratēģijas un tehnikas (Greene 1957, 218–219). Viens no nozīmīgākiem teorētiskajiem avotiem bija itāļu humanista Jūlija Cēzara Skaligera (*Julius Caesar Scaliger*, 1484–1558) grāmata *Septiņas poētikas grāmatas* (*Poetices libri septem*, 1561), kurā piedāvāta pārveidota un papildināta grieķu un romiešu rētoru teorija par kāzu dzejas sacerēšanas pamatprincipiem, kā arī skaidrota kāzu dzejas definīcija:

Epithalamium carmen igitur est, quo nuptiae celebrantur; a thalamo dictum. Est autem θάλαμος cubiculum nuptiale primo suo significato: παρά τό θάλλειν ἄμα, quod est simul genialem vitam agere. (Scaliger 1594, 381)

Epitalāmijs (epithalamium) ir dziesma, kurā tiek cildinātas kāzas; nosaukums cēlies no vārda “guļamistaba” (thalamus), bet vārda “θάλαμος” pirmā nozīme ir laulības gulta: παρά τό θάλλειν ἄμα (plaukt kopā), kas nozīmē dzīvot laulības dzīvi.⁶

Sākotnēji tā, iespējams, bija noteikta veida dziesma, ko dziedāja vai deklamēja pie guļamistabas durvīm vai pie laulības gultas, bet jau romiešu dzejnieka Katulla (*Gaius Valerius Catullus*, ap 84. – ap 54. g. p. m. ē.) laikā un vēlāk par epitalāmijs sauca gandrīz ikvienu kāzu dzejoli (Tuftē 1970, 3). Viduslaikos galvenā uzmanība tika pievērsta reliģisku tekstu studēšanai un jaunradei, tāpēc par epitalāmijs tika saukta reliģiska saturs dzeja un proza, kas ar kāzu tēmu saistīta tikai metaforiski. Savukārt, uzplaukstot renesanses humānismam, dzejas autori no jauna pievērsās klasiskajai literatūrai, sacerot epitalāmijs, kas veltīti konkrētām notiekošām kāzām.

Atbilstoši J. C. Skaligera dzejas sacerēšanas pamatprincipiem kāzu dzejoli iekļaujamas sešas atšķirīgas komponentes. Vispirms dzejā jārunā par līgavaiņa nodarbošanos un līgavas jūtām:

Verum illius aperte dices studia, curas, celebritates cantionum, ludorum, armorum: virginis gratia facta omnia. Huius autem animum tectis indicis, conditis suspicionibus innues potius quam profiteberis... Aliquando finges a Venere aut Cupidine vi coactam [...] (Scaliger 1594, 381)

Par līgavaiņa nodarbošanos, rūpēm, par dziesmu, spēļu un roku slavu tu runāsi patiesību atklāti: šīs visas [lietas] ir darītas jaunavas dēļ. Bet par līgavas jūtām labāk dosi mājienu ar atturīgām norādēm un slēptām nojautām nekā teiksi atklāti. Dažreiz tu iztēlosies, ka [vaiņa] ir Veneras vai Kupidona spēka saistīta [...].

Vēsturiski laulības sarunāja vecāki, tādēļ līgava par gaidāmo savienību izjuta šaubas un nemieru. Līgavaiņa labo rakstura īpašību un panākumu cildinājumam vajadzēja līgavu nomierināt un viest viņā pārliecību, ka gaidāmā laulība būs harmoniska un veiksmīga. Antīkajā pasaulē kāzu dzeja tika sacerēta adresātu dzimtajā valodā, bet agrīnajos jaunākajos laikos⁷ – svešvalodā. Ņemot vērā līgavaiņa izglītību, ir skaidrs, ka viņš latīņu valodā sacerētos veltījumus saprata, turpretī līdz

līgavai, kas labākajā gadījumā bija ieguvusi pamatizglītību, krāšņais vēstījums nenokļuva, pat ja kāzu dzejā bija daiļrunīgi cildināts līgavainis un izteikti laimes paredzējumi.

Pēc līgavaiņa prasmju un līgavas jūtu atainošanas kāzu dzejā vēlams pievērsties adresātu slavai, laba paredzējumiem, ķircināšanai, vēlējumiem un skubināšanai uz miegu:

Secundo loco explicabuntur laudes utriusque a patria, genere, animi studiis, corporis praestantia. Tertius bene ominabitur. Quarti lascivia lususque est totius alterutrum aut utrumque blande appellando, modestius virginem, haud modestissime tamen obiciendo quaedam, puta proelii futuri metum, victoriam, e lacrimis risum, e spe laetitiam certam. Quinto loco sobolem pollicetur, vota facit, vaticinatur. Postrema pars exhortationem continet ad somnum, ac somnum quidem aliis, illis vero vigiliam. (Scaliger 1594, 381–382)

Pēc tam tiks izskaidrota abu slava tēvijā: izcelsmes, prāta dedzības [un] ķermeņa pārākuma dēļ. Trešajā [daļā] labi paredz. Visas ceturtās [daļas pamatā] ir koķetēšana un ķircināšana, uzrunājot vienu vai abus valdzinoši – jaunavu piesardzīgāk, nekādā ziņā nepārkāpjot pieklājības [normas], tā sakot, paturi [prātā] bailes no nākamās cīņas, uzvaru, pēc asarām smieklus, pēc cerības patieso līksmību. Piektajā daļā sola pēcnācējus, izsaka vēlējumus, paredz [nākotni]. Pēdējā daļa ietver skubināšanu uz miegu, taču miegu citiem, bet viņiem (laulātajiem) nomodu.

Sekojo J. C. Skaligera grāmatā *Poetices libri septem* ietvertajiem dzejas sacerēšanas pamatprincipiem, veidojas šādas kāzu dzejas komponentes: 1) personīgās informācijas paušana par līgavaini, līgavas jūtu pieminēšana (atturīgi); 2) līgavas un līgavaiņa cildināšana; 3) laba pareģojumi; 4) līgavas un līgavaiņa uzrunāšana; 5) vēlējumu un nākotnes paredzējumu izteikšana; 6) skubināšana uz miegu. Par to, ka šī teorija bijusi zināma Rīgā, liecina šāda dzejas struktūras ievērošana, piemēram, Rīgas Akadēmiskās ģimnāzijas loģikas un metafizikas profesora Johana Struborga (*Johann Struborgius, ?–1645*) dzejolis par Ēho (*Echo*).

Dzejoļa pirmajā daļā vēstīts par dzejoļa sacerēšanas iemeslu – “saderināšanās saišu” svinēšanu – un pieminēts gan svinīgais noskaņojums Rīgā, gan konkrētais līgavainis ar līgavu. Pēc tam autors pievēršas adresātu cildināšanai un abu vienlīdzības atzīšanai. Dzejoļa noslēgumā izteikta lūgšana, lai attiecībās valdītu savstarpēja mīla, nebūtu strīdu un bēdu un *lai sirdis tīktu sasietas ar pastāvīgu mezglu*, t. i., lai jaunlaulāto savienība būtu pastāvīga/ilgstoša. Visbeidzot, pāris skubināts uz miegu.

Ēho (Atbalss)

Mēs svinam saderināšanās liesmas, saderināšanās saites,
Ēho (Atbalss), atnes vārdus atpakaļ, kurus es paziņoju, E. paziņoju.
Apreibusī pilsēta Rīga jau pietiekami aplaudē ar svinīgu
plaudēšanu;

Lūk, jaunas runas: [vai] tur nav kliegzieni? E. mīla.

Kāda mīla? Vai tad Junona viņam atkal saites sien?

Vai tad viņam netiek dota jaunava apraiņpīta? E. Likumīga!

Skat Pēterim Katrīna tiek dota! Tādēļ padodies bildinātajai:

Šīs liesmas rada Kitēriete, E. Dieve.

Vai Atlanta Hipomeneju neiekvēlināja? Vai ko?

Vai lai es atceros Alkidu? Ir uguns-kvēle mīlā. E. kavēšanās.

Līgavainim laulībā tiek dota ievērojama jaunava, atvase, } Līgavas

Hēbe, Tetīda, Gnosa (gudrība), mirdzošā najāda, E. tu saki. } cildināšana

Un tev, Līgava, tiek dots tas, kurš ar zināšanu zaļo, } Līgavaiņa

Un bez Tikuma ceļa neiet, E. viņš tuvojas. } cildināšana

Godā jūs esat vienādi! Izcils vīrs, jaunavas cienīgs! } Līgavas

Jaunava vīram: jaunava ar ķermeni pievilcīga, E. zīme. } cildināšana

Vienlīdzības
atzišana {

Lūgšana,
vēlējums {

Dari tagad, Kristus, lai dvēseles sadedzinātu abpusējas liesmas!

Lai nelāgs strīds ar bēdām izniktu, E. pazustu.

Panāc, lai sirdis tagad tiktu sasietas ar pastāvīgu mezglu!

Ejiet: stāv ar uguni pie guļamistabas sliekšņa, E. Himenejs. } Skubināšana
uz miegu

J. C. Skaligers dzejas autorus rosina uzmanīties no pārlieku uzkrītošas līgavas cildināšanas. Atbilstoši šim ieteikumam 17. gadsimtā sacerētā kāzu dzeja līgavainim veltīta vairāk nekā līgavai vai abiem laulātajiem. Dzejā lietoti gan darbības vārdi vienskaitļa otrajā personā, gan personas vietniekvārds *tu* (tu). Tomēr šāds izteiksmes veids noved līdz paradoksam – dzejas autori raksta par notiekošā saistību ar līgavaini (piem., ka viņam tiek dota šķīsta līgava), nevis apraksta paša līgavaiņa raksturīzīmes un slavējamus darbus. Līdz ar to kāzu dzejā norāžu par līgavu (viņas raksturojumu un izskatu) ir vairāk nekā par līgavaini, kas ir pretēji J. C. Skaligera un seno rētoru⁸ norādījumiem. Spilgts piemērs ir rīdzinieka Henrija Hagēna (*Henricus Hagens*) J. Fligelam sacerētais kāzu dzejolis, kurā uzmanība vērsta galvenokārt uz līgavu. Dzejoli lieliem burtiem izcelts līgavas vārds Anna (deminutīvā *Annula*), kā arī sniegts viņas raksturojums:

En, cognate, tibi tua ducitur ANNULA, Chare:

ANNULA permultis Sponsa petita Procis;

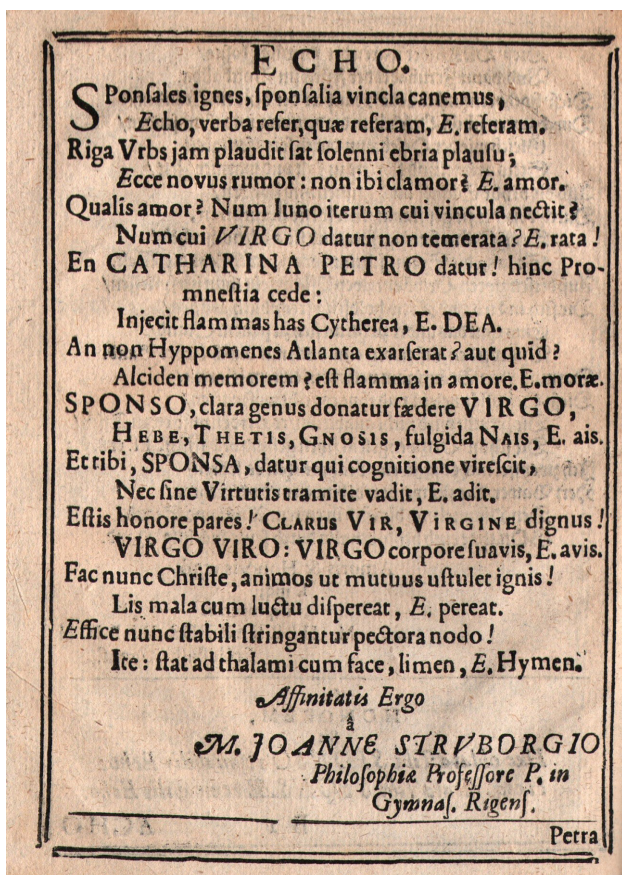
ANNULA Casta, sui palmaris adorea sexus,

ANNULA Virginei, faxque decusque, Chori:

ANNULA laudandae Pietatis, Amoris honesti,

ANNULA Virtutum plurima puncta ferens. [...]

(Acclamationes votivae .. 1636, [18])

Pētera Bauera (*Petrus Bauer*, 1606–1657) un Katrīnas (*Catharina Meiners*) kāzām vēltītā J. Struborga dzeja (*Epithalamia honori* .. 1636, [11])

*Skat, tev tiek vesta tava ANNINA,⁹ dārgais tuviniek:
 ANNINA – no ļoti daudziem dižciltīgiem kārota līgava;
 Šķīstā ANNINA, sava dzimuma cienīgā balva,
 ANNINA, jaunavas kora rota un lāpa:
 Cildināmas dievbijības, godīgas mīlestības ANNINA,
 Daudzējādi tikumu nesoša ANNINA. [.]*

Analizējot dzejas adresātu uzrunas un pieminēšanas veidus, izceļama līgavas un līgavaiņa uzruna pēc adresāta lomas, personvārda (vārda un uzvārda), dzimuma, nodarbošanās, dzejas autora un adresāta savstarpējās saistības.

Atbilstoši kāzu dzejas būtībai, uzrunājot adresātu pēc tā **lomas** un runājot par vīrieti, izmantota leksēma *sponsus* (līgavainis), par sievieti – *sponsa* (līgava). Lai atspoguļotu līgavas sievišķību un tās maigo dabu, lietots deminutīvs *sponsula* (līgaviņa). Atsevišķos gadījumos sastopamas leksēmas *maritus* (vīrs / precējies vīrietis) un *uxor* (sieva). Piemēram, livonietis Bernards Rams (*Bernardus Ramm*) dzejā izklāsta līdzību – tāpat kā ticīgam vīram tiek dota mīlama sieva (*uxor*), tā arī līgavainim (adresātam) tiek dota patīkama līgava:

*Qui fidit Domino, datur uxor amibilis ipsi,
Hinc & SPONSE datur, blanda puella, tibi,
Firma aetate vigens, clarisque parentibus orta;
Inprimis niveae simplicitatis amans.
(Tragemata melica .. 1637, [8])*

*Kurš tic Kungam (Dievam), tam tiek dota mīlama sieva,
Tādēļ arī tev, Līgavaini, tiek dota laipna meitene,
Ziedoša spēka pilna gados un dzimusi no ievērojamiem vecākiem;
Visvairāk mīloša sniegbaltu (tīru) vienkāršību.*

Savukārt leksēmas *pater* (tēvs) un *mater* (māte) lietotas, domājot par jaunā pāra statusu, ģimenē ienākot pēcnācējiem. Atbilstoši okazonālās dzejas sacerēšanas tradīcijai 17. gadsimta latīņu kāzu dzejā līgava un līgavainis ir idealizēti kā personas, kurām piemīt vislabākās iespējamās īpašības – viņi tiek cildināti kā visgudrākie, godājamākie, spožākie, skaistākie un vistikumīgāk dzīvojošie cilvēki. Tas pats tiek sagaidīts arī no viņu pēcnācējiem. Līdzīgi kā citi kāzu dzejas autori,¹⁰ arī Rīgas Jēzus baznīcas mācītājs Johans Brēmers (*Johann Bremer*) adresātiem novēl pēcnācējus, kuri pārmantotu viņu tikumus:

*Numerosam cernite prolem,
quae Matris referat virtutes, atq; Paterna
Dona repraesentet, virtutibus aemula pulcris.
(Epithalamia in festivam .. 1636, [15])*

*Raugiet pēc neskaitāmiem pēcnācējiem,
kuri mātes tikumus nestu un tēva
veltes parādītu, kas pielīdzināmas cēliem tikumiem.*

Minētajā piemērā redzams novēlējums gādāt pēcnācējus, kas ir viens no galvenajiem kopdzīves mērķiem dzimtas turpināšanai. Pētnieks

Tomass Manks (*Thomas Munck*) noskaidrojis, ka Eiropā ģimenēs 17. gadsimtā katrai sievietei dzima vidēji 4–5 bērni (Munck 2005, 111), kas, ņemot vērā lielo mirstību epidēmiju dēļ, pēc zināmās statistikas (*Plantation b.g.*, 1) reizēm bija nepietiekami. Ģimenes, kas nevarēja radīt savus pēcnācējus, pieņēma audžubērnus vai izmantoja tuvu stāvošu personu kā surogātvecāku palīdzību.

Neskatoties uz to, ka adresātu **personvārdi** norādīti iespieddarba titullapā, tos atkārtoti iekļauj arī dzejas tekstos, bet ne obligāti. Uzrunājot līgavaini, tiek lietots viņa personvārds, turpretī līgavas personvārdu pārsvarā lieto brīžos, kad viņa tiek raksturota līgavainim. Iespēju robežās dzejas autori pievēršas personvārdu nozīmei: līdzās līgavas vārdam Klāra dzejā ietverts īpašības vārds *clarus*, *-a*, *-um* ('spožs, spoža'), bet līgavainim Pēterim veltītajās dzejas rindās pieminēts lietvārds *petra*, *-ae* ('klints'). Rīdzinieka Johana Maiera (*Johannes Maier*) dzejolī, kurā viņš iejuties līgavaiņa Pētera tēlā, vēstīts par līgavaiņa vēlmi turēties pie līgavas sāna tik cieši, kā neizkustināma klints turas virs kalniem, t. i., dzejas rindās atainota vēlme ilgstoši saglabāt ciešas attiecības:

*Ceu Petra immobilis super altis montibus haeret;
Haerebo lateri sic CATHARINA tuo.* (*Epithalamia quibus* .. 1633, [4–5])

*Tāpat kā neizkustināma klints turas virs augstākajiem kalniem;
Tā, Katrīna, es turēšos pie tava sāna.*

Ja personvārda nozīme saistāma ar negatīvu īpašību, autori tiecas paskaidrot, ka adresātam nepiemīt personvārda etimoloģijā ietvertais raksturojums. Piemēram, līgavas vārds Barbara latīņu valodā *barbarus*, *-a*, *-um* nozīmē 'necivilizēta, neizglītota, rupja, barbariska'. Lai parādītu, ka mācītāja Johana Bērdinga (*Johann Börding*) līgava Barbara neatbilst sava vārda latīniskajai nozīmei, Vidzemes superintendenta Hermana Samsona (*Hermann Samson*, 1579–1643) dēls Bruno (*Bruno Samsonius*) ietver savu attieksmi gan dzejoļa nosaukumā *Par vislieliskākās līgavas vārdu* (*De nomine sponsae lectissimae*), gan dzejas rindās:

*Tu qui barbariem fugis,
Bördingi, studiis deditus optimis,
Quae nunc mens-animi Tibi?
Quid nunc BARBARA, quid Virgo Tibi placet?
Verùm BARBARA nomine
Non est barbaricis barbara moribus [...]
(Aves Cypriae .. 1638, [15])*

*Tu, kurš vairies no izglītības trūkuma,
Bordingij, kurš nodevies visaugstākajām zinībām,
Kāds tev tagad gara prāts?
Ko, tagad Barbara, tagad jaunava tev patik?
Patiešām, [tā, kas] Barbara vārdā,
Nav svešiniece ar barbaru tikumiem. [...]*

Līgavaiņa un līgavas uzrunāšana pēc **dzimuma** kāzu dzejā ir pašsaprotama, jo atbilstoši baznīcas likumiem laulības tiek noslēgtas starp sievieti un vīrieti. Uzrunājot līgavaini, lietotas leksēmas *vir* (vīrs) vai *juvenis* (jauns vīrs, jauneklis). Savukārt līgavu piemin ar leksēmām *puella* (meitene), *juvencula* (jauna meitene), *virgo* (jaunava, jauna sieviete) un *virago* (varonīga sieviete). Šāds leksēmu īpatsvars liecina, ka līgavas ir samērā jaunas, kamēr līgavaiņi ir nobrieduši vai arī par tādiem tiek uzskatīti. Salīdzinot leksikonos¹¹ atrodamās biogrāfiskās ziņas ar iespieddarbos norādīto kāzu gadu, noskaidrots, ka Livonijā daļa vīriešu par līgavaiņiem kļuva vecumā ap 30 gadiem. Piemēram, Rīgas birģermeistars J. Flīgels aprecēja līgavu Annu 1636. gadā, kad viņam bija 33 gadi, tajā pašā gadā 30 gadu vecumā P. Bauers aprecēja līgavu Katrīnu. Rietumeiropas ģimenēm raksturīgs, ka pirmā laulība tika noslēgta diezgan vēlu – sievietēm vidēji pēc 25 gadiem, vīriešiem pēc 28 gadiem. Ja laulības, sekojot tradīcijai, tika noslēgtas šajā vecumā, starp vīru un sievu bija 2–3 gadu starpība. Attiecīgi, ja laulības kādu iemeslu dēļ tika noslēgtas vēlāk (piem., atkārtotas laulības gadījumā, ko bija pieņemts noslēgt jau 15,5 mēnešus pēc dzīvesbiedres zaudēšanas vīriešiem, pēc 39 mēnešiem – sievietēm), par dzīvesbiedru kļuva persona, kas bija ievērojami jaunāka. Iemesls tam gluži vienkāršs – jo vecāka persona, jo mazāk potenciālo tāda paša vecuma partneru un lielāks daudzums jaunāku potenciālo dzīvesbiedru (Fauve-Chamoux 2001, 224). Sociālo faktoru ietekmē dzīvesbiedra izvēle bija visai ierobežota, tāpēc nācās slēgt laulības ar personu, pret kuru nebija siltu jūtu.

Uzruna pēc **nodarbošanās** (atbilstoši vēsturiskajai situācijai) vērojama tikai, vērsoties pie līgavaiņa. Dzejā lietotas profesiju apzīmējošas leksēmas *magister* (skolotājs, profesors) un *pastor* (mācītājs). Adresātu (līgavaiņa un līgavas tēva) nodarbošanās tiek norādīta dzejas iespieddarbu titullapās. Pēc titullapu izpētes kļūst skaidrs, ka cilvēki slēdz laulības tikai ar sev līdzvērtīgiem, t. i., tādiem, kuri nāk no viena sociālā slāņa. Piemēram, Rīgas Doma baznīcas mācītājs Johans de Grāvens (*Johannes de Graven*) 1632. gadā aprecēja Urzulu (*Ursula Rigemann*), Rīgas Svētā

Jāņa Evanģēliski luteriskās baznīcas mācītāja Kaspara Rīgemana (*Caspar Rigemann*) meitu (*Carmina ad .. 1632, [1]*).

Dzejas autora un adresāta savstarpējā saistība dzejoļos atklājas, uzrunājot līgavaini ar leksēmu *amicus* (draugs), līgavu – ar leksēmu *soror* (māsa). Leksēmas *soror* lietojums nav stilistisks paņēmieni draudzīgas attieksmes izrādīšanai, bet norāda uz faktisko radniecību. Piemēram, 1643. gadā mācītāja Pētera Arvida Guthemija (*Petrus Arvid Guthemius, ?–1644*) meitai Ģertrūdei (*Gerdruda*) dzeju velta viņas brāļi Johans (*Johann Petri Guthemius*) un Jēkabs (*Iacobus Petri Guthemius*). Johans māšai velta divas dzejas rindas, uzrunājot viņu kā laipnu māsu (*alma soror*), bet Jēkabs māšai velta 17 dzejas rindas, tajās vairākkārt vaicājot *Saki man, mīļā māsa [...] (dic mihi chara Soror..)*. (*Επιθαλάμιον honori .. 1643, [18]*) Šādos radniecības gadījumos līgava, atšķirībā no citu autoru kāzu dzejoļiem, ir uzrunāta emocionālāk.

Uzrunājot vai apzīmējot adresātus kādā no aprakstītajiem pieciem veidiem, līgavas un līgavaiņa labāko īpašību atspoguļošanai tiek lietoti vairāk nekā 20 epitetu,¹² lielākoties tie ir sinonīmi.

Līgavainis latīņu kāzu dzejā attēlots kā spēcīgs (*strenuus*), labs (*bonus*), godājams (*honoratus*), mācīts (*doctus*), izcils (*praestans*) vīrs (*vir*); visievērojamākais (*clarissimus*) vīrs savā profesijā. Viņš aprakstīts kā pirmšķirīgs (*praeclarus*) un cienijams (*reverendus*) maģistrs (*magister*). Visizvērstākā epitetu grupa pavada leksēmu *līgavainis (sponsus)*. Neatkārtojot iepriekš minētos epitetus, var pieminēt tādas īpašības vārdus kā mīļots vai dārgs (*charus*), cienijams (*colendus*) un laimīgs (*felix*). Lietoti arī epiteti *novus* (jauns) un *novellus* (jauniņais), bet saistībā ar jauno statusu, nevis līgavaiņa vecumu.

Runājot par līgavu, tiek izceltas citas iezīmes – līgava var tikt raksturota kā šķīsta (*casta*) un laipna (*blanda*) meitene (*puella*) vai arī kā skaista (*formosa*), mīlīga (*venusta*), kautrīga (*pudica*) jaunava (*virgo*). Autori mēdz paust domu, ka līgava ir Dieva dota, t. i., Dieva dāvana (*Dei donum*) – vislieliskākā līgava (*lectissima sponsa*).

Reizēm viņa attēlota kā drosmīga sieviete no dižciltīgas dzimtas (*generosa virago*). Antīkajā literatūrā jaunas sievietes apzīmējums ar lietvārdu (*virago*) saistās ar sieviešu agresivitāti, tāpēc vārdam piemīt negatīva konotācija. Tādējādi kāzu dzejā tā varētu būt norāde uz nākamās sievas valdonīgumu un tieksmi dominēt ģimenē. Vēstures profesore Sandra Cavallo (*Sandra Cavallo*) norāda, ka sievietes ikdienas uzdevums bija rūpes par mājsaimniecības darbiem, kas saistīti ar cilvēka

ķermenī – dzimšanu, ēdienu, veselību, nāvi –, un tas ievērojami mazināja vīrieša ietekmi, kad mājas intīmajā vidē viņš saskārās ar fizisku ievainojamību un paļāvās uz sievu savu pamatvajadzību piepildīšanai (Cavallo 2010, 24).

Līgavas aprakstā lietota arī leksēma *nimfa* (*Nympha*), piemēram, advokāta Mihaēla Hornunga (*Michael Hornung*) sieva Klāra (*Clara Schröder*) aprakstīta kā *casta, pia, pulcherrima Nympha* (šķīsta, dievbijīga un ļoti skaista Nimfa) (*Epithalamia in solennes .. 1636, 16*). Šeit leksēma *nimfa* izvēlēta vai nu tādēļ, ka viena no sengrieķu vārda $\nu\mu\phi\eta$ (*nimfa*) nozīmēm ir 'līgava', vai arī tādēļ, ka nimfas grieķu mitoloģijā ir attēlotas kā skaistas jaunavas precību gados. Dominējošais leksēmu *sponsa* (līgava) pavadošais epitets ir *pudica* (kautrīga), ko autori regulāri iekļauj izvērstos līgavas aprakstos galvenokārt saistībā ar līgavas sarkšanu.

Kā redzams, līgava un līgavainis tiek attēloti kā ideālas personas ar atšķirīgām izceltām raksturiezīmēm, bet abi ir cienījami (*dignus, -a*) un ar labu reputāciju (*venerandus, -a*). 17. gadsimtā bija izplatīts viedoklis, ka mīlestība nāk pēc kāzām, tādēļ dzejā autori vairāk runā par pieķeršanos un simpātijām nekā par mīlu. Līgava un līgavainis ir aprakstīti kā viens otram dārgi un mīļi (*carus, -a*). Un svarīgākais – viņus atzīst par līdzvērtīgiem (*par, paris*). S. Cavallo izpētījusi, ka agrīno jauno laiku rakstu avotos plaši aprakstīts ideālais patriarhālas ģimenes modelis. Tomēr, lai arī tekstos izcelta vīra autoritāte pār sievu, bērniem un kalpiem, tekstos iedrošināts laulībā saglabāt partnerību un intimitāti (Cavallo 2010, 3).

Atsevišķi kāzu dzejoļi sarakstīti pirmajā personā, tiem piešķirti nosaukumi *Sponsus ad sponsam* (*Līgavainis līgavai*) vai *Sponsa ad sponsum* (*Līgava līgavainim*). Šādi dzejoļi sarakstīti savstarpējās uzrunas formā – tā, it kā to viens otram būtu sacerējuši līgavainis un līgava. Uzskatāms piemērs tam ir kurzemnieka Georgija Gosēna (*Georgius Gosens*) dzejolis, kurš sacerēts, iztēlojoties, ko līgavainis P. Bauers varētu teikt līgavai Katrīnai:

*Chara puella veni, propera mea Amasia dulcis;
Cor totum languet, chara puella veni! [..]
(Tiaras sacerdotalis .. 1636, [29])*

*Nāc, mīļā meitene, pasteidzies, mana saldā mīļotā;
visa [mana] sirds vīst, nāc, mīļā meitene! [..]*

Katrīna uz to varētu atbildēt šādiem vārdiem:

En adsum, Charitum decus, o mi Sponse novelle:

En adsum praesto Lux mea, vita mea.

(Tiaras sacerdotalis .. 1636, [30])

Redzi, es esmu šeit, Grāciju spožums, ak, mans jaunais līgavaini:

Redzi, es esmu šeit tuvu, mana gaisma, mana dzīve.

Jaunlaulāto lomās dzejas autors var atļauties būt mazāk piesardzīgs un neievērot J. C. Skaligera aicinājumu dzejā atklāti nerunāt par līgavu un viņas jūtām, tādējādi tiekot pasargāts no nejaušām neveiklībām (t. i., nepārkāpt sabiedrībā pieņemtās normas, publiskā vidē būt atturīgam personīgo jūtu paušanā), par ko varētu pārmest, ja viņš runātu savā vārdā.

Nevienā no aplūkotajiem dzejoļiem nav attēlotas adresātu negatīvās īpašības vai rakstura iezīmes, kuras būtu jāmaina. Tas ļauj secināt, ka cildinātās personas attēlotas kā ideālas – adresāti ir tikumīgi, izglītoti, dvēseliski tīri un laimīgi. Savukārt, aplūkojot dzejas struktūru un adresāta uzrunāšanas un pieminēšanas veidus, secināms, ka vairums autoru tiecas sekot J. C. Skaligera norādījumiem un dzejas sacerēšanā izmanto vismaz kādu no sešām ieteicamajām komponentēm. Daļa norādījumu – vai nu apzināti, vai nejauši – trūkst (piem., līgavai pievērsta lielāka uzmanība, nekā ieteicams), parādot radošāku pieeju autora ieceru īstenošanā.

Aplūkotie piemēri ir tikai niecīga daļa no bagātīgā netulkoto un nepētīto latīņu valodas tekstu apjoma, kas atrodas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā.

ATSAUCES

¹ Okazionālā dzeja atzīmē un cildina īpašus dzīves notikumus – kāzas, nāvi, dzimšanu, jubileju, zinātniskā grāda iegūšanu, grāmatas publikāciju, ceļojuma sākumu u. c. notikumus – estētiski paceltā vai pompozā valodā (Kühlmann 2007, 287).

² 71 no pētāmajiem 349 dzejoļiem (jeb 71/349).

³ 2/349.

⁴ 170/349.

⁵ Rakstā, apzīmējot kāzu dzeju, tiks lietots termins *epitalāmijs* (vīr. dz.), nevis *Svešvārdu vārdnīcā* (1996) atrodamais termins *epitalāmija* (siev. dz.). Sengrieķu vārds *ἐπιθαλάμιον* ir nekatrā dzimtē, kas teorētiski pieļauj šī termina lietojumu gan sieviešu, gan vīriešu dzimtē, tomēr pēc izcelsmes termins radies no priedēkļa *ἐπί* (pieprasa akuzatīvu) un vīriešu dzimtes vārda *θάλαμος* (akuzatīvā *θάλαμον*), tādēļ pareizāk būtu šo terminu atveidot vīriešu dzimtē.

- ⁶ Šeit un turpmāk tekstu fragmenti doti raksta autorei tulkojumā.
- ⁷ Agrīnie jaunie laiki (saukti arī jaunie laiki) – Eiropas vēstures periods starp vēlinajiem viduslaikiem un jaunākajiem laikiem.
- ⁸ Skat. Menandra Rētora (*Μένανδρος Ρήτωρ*, ap 3. gs.) traktātā *Par epideiktiskajiem [tekstiem] (Περὶ ἐπιδεικτικῶν)* ietvertās nodaļas *Par epitalāmiju (Περὶ ἐπιθαλαμίου)* un *Par guldīšanu (Περὶ κατασκευαστικῶν)*, Pseido-Dionīsija (*pseudo-Dionysius/Διονύσιος*) darbā *Rētorikas māksla (Τέχνη ῥητορικῆ)* ietvertās nodaļas *Kāzu [runas sacerēšanas] metodika (Μέθοδος γαμῶνων)* un *Epitalāmija [sacerēšanas] metodika (Μέθοδος ἐπιθαλαμίου)* un Himērija (*Ἱμῆριος*, ap 315. – ap 386. g.) darbu *Devītā runa (Oratio IX)*.
- ⁹ Šeit un turpmāk rakstā autorei pasvītājumi dzejas piemēros.
- ¹⁰ To skaitā, piemēram, arī Konrads Bečens (*Conrad Betschen*), kurš sēlpilieša Nikolaja Hanenfelda un Dorotejas kāzām veltītā dzejoli novēl radīt *pēcnācēju, kurš mātes un tēva talantu nestu (..) gignite prolem | quae genium matris fert geniumque patris*. Skat. *Faustae acclamationes*.. 1639, 4.
- ¹¹ 1) Gottzmann, C. L., Hörner, P. *Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Berlin: Walter de Gruyter, 2007; 2) Liliencron, R. Fr. von, Wegele, Fr. X. von, Bettelheim, A. *Allgemeine Deutsche Biographie*, band 1–3. Leipzig: Duncker u. Humblot, 1875–1876; 3) Recke, J. F. von, Napiersky, K. E. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland, band 1–4*. Mitau : Steffenhagen, 1827–1832.
- ¹² Attiecībā uz līgavaini lietoti tādi ipašības vārdi kā: *amabilis, bonus, carus/charus, clarus, colendus, dignus, doctus, honoris, novus, praeclarus, praestans, strenuus, venerandus, verendus* utt. Attiecībā uz līgavu: *alma, amabilis, blanda, cara, casta, digna, formosa, generosa, honesta, lecta, morata, pia, pudica, pulchra, veneranda, venusta* utt.

AVOTI

1. *Acclamationes votivae sacris nuptiarum viri clarissimi et consultissimi Domini Johannis Flugelii regij dicasterij aulici Dorpatensis nominati assessoris et officialis regij sponsi, cum nobilissima, lectissimaque virgine Anna, nobilissimi et consultissimi viri Dn. Joachimi Welling collegij majoris hujus civitatis denati senioris relicta filia sponsa*. Riga : Typis Schröderianis, 1636.
2. *Aves Cypriae sancto amori et illibato Hymeneo viri reverendā dignitate, dignā eruditione, eruditā virtutum eminentiā praestantissimi, ornatissimi Dn. Johannis Bördingi, Pastoris in Oleckt et Schaddingen vigilantissimi; sponsi et lectissimae, insignique virtutum laudumque ornamento decoratissimae virginias Barbarae reverendi, clarissimi ac doctissimi viri Dni Iohannis Beckers b.m. pastoris templi cathedralis in Livonum metropoli Rigā meritissimi filiae relictae, sponsae: dictatae gratulationis ergō à fautoribus, amicis, affinibus, ad d. Solennitatis nuptialis 26. februarii*. Riga : Apud Gerhardum Schröder, 1638.
3. *Carmina ad nuptias, in honorem reverendi et clarissimi viri Dn. M. Johannis de Graven, pastoris in Aede cathedrali apud Rigenses inclytos dexterrimi, ad secunda vota transeuntis cum nobili lectissimaque virgine Ursula, reverendi et eximii viri Dn. Caspari Rigemanni, vigilantissimi quondam ad D. Johannis ibidem pastoris filia: exhibita ab amicis in Prandio, quod solemniter prandebant postridie Dominicae invocavit, anno gratiae 1632*. [Riga] : Excudebat Gerhardus Schröder, 1632.
4. *Epithalamia honori nuptiarum, reverendi et doctissimi viri, Dni. M. Petri Baveri ecclesiae sponsi, et lectissimae, pudicissimaeque virginis Catharinae, viri clarissimi, amplissimi et consultissimi Dni Hermannis Meiners praefecti mercaturae, subpraetoris, et senatoris civitatis Rigensis meritissimi filiae, sponsae Rigae, Deo dante, feliciter celebrandarum 5. Non. Octobr. Anni 1636. scripta à fautoribus, collegis, et amicis*. Rigae : Typis Gerhardi Schröder, 1636.

5. *Epithalamia in festivam nuptiarum solennitatem clarissimi ac doctissimi viri Dn. Christophori Rigemanni, sponsi, et lectissimae pudicissimaeque virginis Helenae, spectabilis ac honesti viri Dn. Everhardi Ringenberg, civitatis Rigensis collegij majoris senioris meritissimi filiae, sponsae. Non tam moris, quam amoris faustique omnis ergo scripta, exhibita et decantata, à popularibus et amicis mense August. die 29. Anno 1636. Rigae Livonum : Typis Gerhardi Schröder, 1636.*
6. *Epithalamia in solennes nuptias clarissimi, consultissimi viri D. Michaelis Hornungk, regij iudicij provincialis districtus Rigensis Assessoris, fisciue advocati dignissimi, sponsi ut et lectissimae, pudicissimaeque virginis Clarae Schröder, spectabilis et honesti viri D. Reinholdi Schröders, civitatis Rigensis collegij majoris senioris meritissimi filiae sponsae splendido ritu, pompa celebri 15. Iulij Rigae celebrandas; Lusa, Anno 1636. Rigae : Typis Schröderianis, 1636.*
7. *Epithalamia quibus viro nobili, politissimo ac eruditissimo Dno. Petro Antonii, Judicij castrensis Regij assessori dignissimo, sponso, nec non nobili, lectissimae edecumataeque virtutis virgini Catharinae Stopiae sponsae, viri nobilis ac integerrimi Dni Zachariae Stopii, haereditarij in Segelhoff honestissimae filiae. Rigae : Typis Gerhardi Schröder, 1633.*
8. *Επιθαλάμιον honori nuptiarum viri clarissimi Dn. M. Iohannis Georgii Gezeli Westmanniā Sueci, Graecae et orientalium linguarum in inclyta Academia Gustavoiana, quae est Dorpati Livonorum ad Embeccam, profess. publici, sponsi. Nec non lectissimae pudicissimaeque virginis Gerdrudae Gutheim, viri plurimum reverendi Dn. Petri Arvidi Guthemii, pastoris ad Aedem S. Jacobi vigilantissimi, districtus Rigensis praepositi, nec non Proto-sijnedrij, quod est Dorpati, assessoris dignissimi, filiae sponsae. Rigae Livonum : Literis Gerhardi Schröderi, 1643.*
9. *Faustae acclamationes nuptiarum solennitatibus viri reverendi et clarissimi Dn. M. Nicolai Hanenfeldt verbi divini apud Seelburgenses praekonis vigilantissimi, praefecturaeque, Seelburgensis et Duneburgensis, Praepositi industrii, sponsi, quas ad VI. eidus septembris anni a nato Christo 1639. Seelburgi cum lectissima virgine Anna Dorothea viri admodum reverendi et clarissimi Dn. Pauli Einhorn, ducatum Curlandiae et Sengalliae generalis superintendentis filia, sponsa facere constituit: facta ab amicis et fautoribus. Rigae : Typis Schröderianis, 1639.*
10. *Tiaras sacerdotalis sacerdotalis nuptiis auspicatissimis reverendi et doctissimi viri Dni. M. Petri Baueri ecclesiae sponsi, ut et lectissimae, pudicissimaeque virginis Catharinae, viri clarissimi, amplissimi et consultissimi Dni Hermannii Meiners praefecti mercaturae, subpraetoris, et senatoris hujus Urbis inclytae meritissimi filiae, sponsae, Rigae Livonum 3. Octob. Celebraris Anno nati hominis Dei 1636. Rigae : Typis Gerhardi Schröder, 1636.*
11. *Tragemata melica ad epulas nuptiales auspicatissimas viri-juvenis nobilissimi ac integerrimi Dni. Christiani Zimmermanni, patritij Rigensis primarij, sponsi, et virginis elegantissimae et edecumatae Annae, praestantissimi et integerrimi viri Dni Gerhardi Maneken, collegij majoris senioris et civis Rigensis eximij filiae, sponsae, transmissa ab amicis et affinibus d. 6. Februar. Rigae : Typis Schröderianis, 1637.*

LITERATŪRA

1. Cavallo, Sandra. Evangelisti, Silvia. Introduction. *A Cultural History of Childhood and Family in the Early Modern Age*. Vol. 3. S. Cavallo, S. Evangelisti (eds.). Oxford; New York : Berg, 2010, 1–32.
2. Cavallo, Sandra. Family relationships. *A Cultural History of Childhood and Family*. Vol. 3. *In the early modern age*. S. Cavallo, S. Evangelisti (eds.). Oxford; New York : Berg, 2010, 15–32.
3. Fauve-Chamoux, Antounette. Marriage, Widowhood, and Divorce. *Family Life in Early Modern Times, 1500–1789*. D. I. Kertzer, M. Barbagli (eds.). New Haven; London : Yale University Press, 2001, 221–256.
4. Greene, M. Thomas. Spenser and the Epithalamic convention. *Comparative Literature*. Vol. 9, No. 3. Duke University Press, 1957, 215–228.

5. Kühlmann, Wilhelm. Neo-Latin Literature in Early Modern Germany. *Early Modern German Literature 1350–1700*. M. Reinhart (ed.). M., NY : Camden House, 2007, 281–330.
6. Mann, Nicholas. The Origins of Humanism. *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, J. Kraye (ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 2004, 1–19.
7. Munck, Thomas. *Seventeenth-Century Europe: State, Conflict and Social Order in Europe 1598–1700*. Second Edition. Houndmills : Macmillan International Higher Education, 2005.
8. Plantation P. *Raising children in the early 17th century: demographics*. Pieejams: https://www.plimoth.org/sites/default/files/media/pdf/edmaterials_demographics.pdf [skatīts 10.09.2018.]
9. Rubenis, Andris. *Renesanses un reformācijas laikmeta kultūra Eiropā*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.
10. Scaliger, Julius Caesar. *Poetics Libri Septem*. [Geneva] : Petrus Santandrianus, 1594.
11. Tufte, Virginia. *The Poetry of Marriage; the Epithalamium in Europe and its Development in England*. Los Angeles : Tinnon-Brown, [1970].

THE ADDRESSEES OF THE 17TH CENTURY LATIN NUPTIAL POETRY IN RIGA

SUMMARY

Soon after the Protestant Reformation took place in Livonia in the 16th century, the currents of European humanism came to Livonia. In the 17th century, occasional poetry appeared also in Riga as a result of historical and religious impact.

Literates living in Livonia congratulated their colleagues, family, friends and well known people in society by writing occasional poems. One of the most praised events in family life is wedding. For this event, the authors published small poetry books, encompassing at times several dozens of poems.

In the present paper, the preconditions for advent of Latin nuptial poetry in Riga in the 17th century are disclosed. A particular focus is placed upon the analysis of some characteristic features of Latin nuptial poems written for the occasion of wedding and on the analysis of their distinctive characteristics on lexical level with a special attention to the basic characters such as bride and groom.